

σεται ἡ θεολογία ἀπό τὴν ἀπλῆν συλλογὴν καὶ σύγκρισιν θρησκευτικῶν πηγῶν, γραπτῶν μνημείων, τύπων λατρείας, ἥθων καὶ ἐθίμων. Πέρα καὶ ὅπισθεν αὐτῶν σφύζει τὸ θρησκευτικὸν βίωμα, ἡ ζωντανὴ θρησκευτικότης, τῆς ὁποίας ἔκφρασις εἶναι ἡ ποικιλία τῶν μορφῶν καὶ αἱ ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου. Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ διείσδυσις εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ύφὴν τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐρεύνης, ἡ ψυχικὴ συνήχησις. Καὶ τελικὸς σκοπός ἡ ἔξιχνίασις τῆς ἀληθείας ἢ τοῦ κύρους τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος ἐπὶ τῇ βάσει ἀξιολογικῶν κριτηρίων. Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ ἐρευνητὴς μετέχει καὶ ἐδῶ δι’ ὅλης του τῆς ψυχῆς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀντικειμένου καὶ λαμβάνει ἀξιολογούσαν θέσιν ἔναντι αὐτοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θετικιστικὴν ἐπιστήμην τῆς προηγουμένης γενεᾶς.

*Ανάλογόν τι παρατηροῦμεν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς κλάδους τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Ἐγκατάλειψιν τῶν μεθόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ στροφὴν πρὸς μεθόδους, αἱ ὁποῖαι ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἴδιαζουσαν φύσιν τῶν φαινομένων τοῦ πνεύματος, τὰ ὁποῖα, παρὰ τὴν στενὴν συνοχὴν πρὸς τὰ ὑλικά, διέπονται ὑπὸ νομοτελείας διαφόρου τῆς φυσικῆς.

3. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Πολὺ βαθύτερον χωρεῖ ἡ μεταστροφή, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀπό τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος. Ἐξ αὐτῆς πρὸ πάντων καταφαίνεται ὅλη ἡ ζήτησις καὶ ὅλη ἡ νοσταλγία, ἡ ὁποία διαπνέει τὸν αἰῶνα μας. Τὸ συναίσθημα τοῦ αἰῶνίου, ὁ βυθισμός εἰς τὴν θεότητα, ὁ πόθος πρὸς τὸν ἐσώτερον πυρῆνα τῶν ὅντων. Ἡ ἀνάγκη πρὸς ἐξύψωσιν τοῦ βίου καὶ πρὸς νέον ἥθος. Ὁ κάματος ἀπὸ τὸν ἄμοιρον πνεύματος ὑλισμὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἄψυχον νοησιαρχίαν. Ἡ στροφὴ πρὸς τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἀξίας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ὑπισχνοῦνται ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν καὶ ψυχικὴν εἰρήνην. Μετὰ μίαν ἐποχήν, ἡ ὁποία ἐπίστευσεν ὅτι δύναται νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ἀναζωπυροῦται πάλιν ἡ ὅρμη πρὸς τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὸν ἴδεαλισμόν. Τὸ νόημα τῶν φιλοσοφικῶν κα-

τευθύνσεων τῶν χρόνων μας συνίσταται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ πνευματικοῦ βίου καθ' ὅλας του τὰς ἐκφάνσεις καὶ εἰς τὴν ἐντεῦθεν ἀκολουθοῦσαν διόρασιν τοῦ ἀπολύτου τῶν ἀξιῶν καὶ τῶν δεοντολογικῶν κανόνων ὡς ἀνταυγειῶν τῆς φύσεως του, τῶν αἰωνίων μεταφυσικῶν βαθῶν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἡ φιλοσοφία, ἡ ὅποια ἐπὶ δεκαετηρίδας εἶχε διαλυθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς γνωσιολογίαν, λογικὴν καὶ ἴστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἀγωνίζεται πάλιν σήμερον ὅπως διεισδύσῃ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ βάθη τῆς πραγματικότητος, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀναβλαστάνει καὶ ἐπὶ τῶν ὅποιων ἐδράζεται ἡ κοσμοθεωρία καὶ ἡ θρησκεία. Ἡ μεταστροφὴ αὕτη ἐμφανίζεται ὡς καθολικὸν κέντρο, ὅπως πᾶσα μεγάλη καὶ σημαντικὴ πνευματικὴ κατεύθυνσις, καὶ παρατηρεῖται εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῆς φυσιοκρατίας καὶ τοῦ θεοτικισμοῦ. Ἡ ἀποστροφὴ ἵδια κατὰ τῆς νοησιαρχίας, κατὰ τῆς μονομεροῦς καὶ ἀποκλειστικῆς ὑπερτιμήσεως τοῦ νοῦ, εἶναι ἔκδηλος πανταχοῦ. "Ολαὶ σχεδὸν αἱ σύγχρονοι φιλοσοφικαὶ κατευθύνσεις εἶναι εἰς τοῦτο σύμφωνοι, δτὶ αἱ καθαρῶς νοητικαὶ λειτουργίαι αὐταὶ μόναι οὔτε μεταφυσικὴν δύνανται νὰ συγκροτήσουν οὔτε εἰς ἐσωτερικόν, ψυχικὸν πολιτισμὸν νὰ ὀδηγήσουν.

Ἡ μεταστροφὴ αὕτη συνδέεται πρὸς δύο σημαντικὰ γεγονότα. Τὸ πρῶτον εἶναι οἱ νέοι δριζόντες τοῦ κόσμου τῆς ἴστορίας, τοὺς ὅποιους ἀπεκάλυψεν, ὡς εἴδομεν, ὁ Dilthey. Ἡ ἴστορία ἀντιπαρεβλήθη εἰς τὸν κόσμον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὡς τὸ πεδίον, ὅπου ἡ ἐλευθέρως δημιουργοῦσα ἀνθρωπίνη προσωπικότης ἐπιδιώκει τὴν πραγμάτωσιν ἐλευθέρως ἐκ τοῦ πνεύματος προβαλλομένων καὶ ἐλευθέρως ὑπὸ τῆς βιουλήσεως ἀναγνωριζομένων σκοπῶν καὶ ἴδεωδῶν. Τοῦτο σημαίνει ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς φυσιοκρατίας καὶ δημιουργίαν πάλιν χώρου διὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν προσωπικότητα. Οὕτω εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἀφέθη δτὶ ἀνήκει εἰς αὐτάς, δ κόσμος τῆς φύσεως καὶ δ ἀνθρωπος ἐφ ὅσον εἶναι καὶ φυσικὸν ὅν: Ἄλλα ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦτον τῆς φύσεως διέκριναν ἄνδρες, οἵοι ὁ Husserl, ὁ Windelband, ὁ

Rickert, ὁ Simmel, αὐστηρῶς τὸν κόσμον τῆς ἱστορίας, ὅπου ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐμφανίζεται πλέον ως φυσικὸν ὅν, ως ἔξαρτημα τῆς φύσεως, ἀλλά, ὅπως εἴπομεν, ως ἐλευθέρως δρῶσα προσωπικότης καὶ δημιουργεῖ τοὺς μεγάλους πολιτισμούς, οἱ δποῖοι ως πνευματικὰ δημιουργήματα ὑψοῦνται ὑπεράνω τῆς φύσεως.^{ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΖΩΝΑ} Οὕτω παρὰ τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως ἀνεφάνη ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπου ὑπάρχει πάλιν χῶρος διὰ τὸ πνεῦμα, διὰ τὰ ἴδαικά, διὰ τὴν θρησκείαν. Τὸ δεύτερον γεγονός, πρὸς τὸ δποῖον σχετίζεται ἡ μεταβολὴ ἐκείνη καὶ περὶ τοῦ δποίου ἔγινε μακρὸς λόγος ἀνωτέρω, συνίσταται εἰς τὸ ἐξῆς, ὅτι δηλαδὴ ἐντὸς αὐτῶν τούτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἐπ'^τ αὐτῶν στηριζομένης κοσμοθεωρίας ἐπῆλθε σημαντικὴ τροπή. 'Ο ύλισμὸς ἔχασε τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ δποίου εἶχεν οἰκοδομήσει τὴν μεταφυσικήν του κοσμοθεωρίαν, ἔχασε δηλαδὴ τὴν ὅλην. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐκλογίσθη δεινῶς καὶ τὸ ἔτερον βάθρον τῆς μονομεροῦς ἐκείνης κοσμοθεωρίας τοῦ ύλισμοῦ, ἡ φυσιοκρατικὴ καὶ μηχανοκρατικὴ ἐρμηνεία τῆς ἐξελίξεως, ἡ δποία εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα δαρβινισμός. Μεγάλως συνέβαλεν εἰς τὴν διάσεισιν αὐτῆς ἴδιᾳ ὁ νεοβιταλισμός, ὁ δποίος κατέδειξεν τὸ σαθρὸν πάσης μηχανοκρατικῆς ἐξηγήσεως τῆς ἐξελίξεως τῶν ὄντων καὶ τῶν εἰδῶν, ως εἴδομεν ἀλλαχοῦ.

* * *

Οἱ φιλόσοφοι τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνος πειρῶνται νὰ διεισδύσουν δι'^τ ἐπεξεργασίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ κοσμοειδῶλου, ὅπως ἐμφανίζουν τοῦτο ἀμφότεραι αἱ κατηγορίαι τῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ παντός, ἀσκοῦν λοιπὸν μεταφυσικήν, προχωροῦν ἐκ νέου εἰς τὴν συγκρότησιν κοσμοθεωρίας καὶ ἐπιδιώκουν νὰ ὑπερνικήσουν τὴν πνιγηρὰν ἀτμόσφαιραν τῆς μηχανοκρατίας καὶ νὰ ἐξεύρουν τὸ νόημα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑπάρξεως. Οἱ δρόμοι, τοὺς δποίους ἀκολουθοῦν, εἶναι ποικίλοι, ὅπως ποικίλη εἶναι καὶ ἡ ἀφετηρία, φυσικαὶ ἐπιστήμαι, πνευματικαὶ ἐπιστήμαι, ἡθική, ψυχολογία, γνωσιολογία. Οἱ μὲν ἀφοροῦνται ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς, προσπαθοῦντες νὰ συλλάβουν τὴν ἐσω-

τέραν φύσιν της είτε διά τῶν μεθόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅπως οἱ νέοι βιταλισταί, είτε διά τῆς διαισθήσεως, ὅπως ὁ Bergson. Οἱ δὲ ἀπὸ τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὴν αὐτόνομον δημιουργικότητα τοῦ πνεύματος. Ἐπεξεργάζονται διὰ τῶν μέσων τῆς φιλοσοφίας ἀφ' ἐνὸς τὸ φυσικὸν κοσμοειδῶλον καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ δεδομένα τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ συναρμολογοῦντες τὰ πορίσματα τῆς ἐπεξεργασίας ταύτης προσπαθοῦν νὰ φθάσουν ἔπειτα εἰς ἐσχάτην τινὰ ἀρχήν, ἐξ ἣς ἀπορρέει ἢ τε φύσις καὶ τὸ πνεῦμα, πᾶν ὅτι ὑπάρχει καὶ γίνεται. Εἰς τὴν ἐνιαίαν αὐτὴν ἀρχὴν παρέχουν διάφορα δόνδματα. Ὁ Drews λ.χ. καλεῖ αὐτὴν ἀπόλυτον, ὁ Wundt κοσμικὴν βούλησιν, ὁ Volkelt ἀπόλυτον πνεῦμα, ὁ Paulsen κοσμικὴν ψυχήν. Οἱ πλεῖστοι ἔξ αὐτῶν χαρακτηρίζουν ἑαυτοὺς ὡς μονιστάς, ἀλλ' ὁ μονισμός των εἶναι ἰδεαλιστικὸς ἢ πνευματοκρατικὸς μονισμός. Διότι τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ἀρχὴν ἐρμηνεύουν ὅχι κυρίως ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς αὐτό. Ἄλλοι στρέφονται εἰδικώτερον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν καὶ χωροῦντες ἐπὶ τὰ ἵχνη τοῦ Καντίου ἐρευνοῦν τὴν φύσιν αὐτῆς καὶ τὴν αὐτόνομον νομοτέλειάν της. Ἀμέτρητον πλῆθος ἀνθρώπων ἀκέκτησε διὰ τῶν νεοκαντιανῶν τούτων, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν καὶ εἰς τὰς δύο χρονικὰς περιόδους, συναίσθησιν τοῦ μεγαλείου τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς, συνείδησιν τοῦ ἥθικοῦ νόμου. Ὁ ἥθικὸς δῆμος οὗτος νόμος ἐκφράζει ἐπιτακτικὸς τὸ αἴτημα, ὅπως κατανικῶμεν τὸν ἑαυτόν μας, ὅπως συμβάλλωμεν εἰς τὴν νίκην τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὅπως ὑψωνώμεθα ὑπεράνω τῆς φύσεως. Καὶ ἐπειδὴ τὸ αἴτημα τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκπηγάζῃ ἀπὸ τὴν φύσιν, βιοῦμεν δι' αὐτοῦ κάτι τὸ ἴδιάζον, νόμον ὁ ὅποιος καταγεται ἀπὸ ρίζας βαθυτέρας ἢ ἡ φύσις, δεοντολογικὸν κανόνα, τὸν ὅποιον δὲν ἐδημιουργήσαμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, ἀλλ' ὁ ὅποιος συναρπάζει καὶ ὑψώνει τὸν ἀνθρωπὸν πέρα τῶν ὅρίων τῆς φύσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς διάφορον καὶ ἀνώτερον κόσμον, ἀπὸ τοῦ ὑψους τοῦ ὅποιου ἐλέγχομεν τὰς πράξεις μας καὶ τὰ δημιουργήματά μας καὶ ὑπὸ τοῦ ὅποιου παρορμώμεθα πρὸς ἀδιάλειπτον διασκέλισιν τῶν ὅρίων καὶ πρὸς ἄνοδον εἰς ὀλονέν ἀνωτέρας βαθμί-

δας. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον καταδεικνύουν ἄλλοι, ἔκκινοῦντες ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ἀξιῶν, δτὶ οἱ δεοντολογικοὶ κανόνες, τοὺς ὅποιους ἀκολουθεῖ ὁ ἀνθρωπὸς εἰς τὴν λογικὴν νόησιν, εἰς τὴν ἡθικὴν βούλησιν καὶ εἰς τὸ αἰσθητικὸν βίωμα, τὰς ρίζας των ἔχουν πέρα τῆς φύσεώς του καὶ τῆς ἀτομικότητός του. Ἐπανέρχονται λοιπὸν κατὰ τινὰ τρόπον εἰς τὸν Αὐγουστῖνον, ὅπως ἥδη καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς νεοκαντιανῆς σχολῆς Cohen, ὁ ὅποιος διαβλέπει τέλος εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐγγύησιν τῆς συναρτήσεως τῶν δύο μεγάλων κατηγοριῶν τῆς πραγματικότητος, τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος, πρὸς ἄλληλας. Ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς αὐτοτελείας τοῦ πνεύματος στηριζόμενοι προχωροῦν ἄλλοι ἀκόμη περαιτέρω καὶ ὑπερπηδῶντες τὰ δρια τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης φθάνουν εἰς πνευματοκρατικὴν μεταφυσικήν, ὡς λ.χ. ὁ Eucken.

* * *

“Ολας ταύτας τὰς μεταφυσικὰς κατευθύνσεις διαπνέει ιδεαλιστικὸν πνεῦμα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἀντλοῦν καὶ ἀπὸ τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὡς καὶ ἀπὸ τοὺς ρωμαντικούς καὶ τοὺς μυστικούς. Οὕτω ἀνασυνδέονται τὰ νήματα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου καὶ τῶν ἀμέσων συνεχιστῶν της Fichte, Schelling καὶ Ἐγέλου. Ἀφορμῶνται ἀπὸ τὸν Schopenhauer ἢ τὸν Ed. von Hartmann. Προσπαθοῦν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐπαφὴν καὶ πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Fechner. Ἰδέας πρὸ πάντων τοῦ Fichte ἀνέλαβεν ἐκ τῆς ιδεαλιστικῆς του φιλοσοφίας ὁ Eucken. Ὁ H. Schwarz προσοικειώθη τὴν περὶ γιγνομένου βαθμιαίως Θεοῦ ίδέαν τῶν μυοτικῶν, τοῦ Fichte καὶ τοῦ Schelling. Ἡ φιλοσοφία τοῦ K. Joel ἀποτνέει τὸν μυστικισμὸν τοῦ Schelling, ἐφ' ὃσον τὴν κοσμοθεωρίαν του στηρίζει ἐπὶ τῶν μὴ δεκτικῶν λόγου δυνάμεων τῆς ψυχῆς. Ὁ Natorp ἀνατρέχει πολλαπλῶς εἰς τὸν Schleiermacher, οἱ A. καὶ G. Lasson, ὁ Volkelt καὶ ὁ Ebbinghaus ἐπιδιώκουν νὰ ἀναζωογονήσουν διὰ τὸ παρὸν τὸν αἰσιόδοξον λογοκρατικὸν πανθεῖσμὸν τοῦ Ἐγέ-

λου. 'Ο Deusser άντλει ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Schopenhauer, δ Drews ἐπιστρέφει εἰς τὸν Hartmann. 'Ο πνευματοκρατικὸς πανθεῖσμός τοῦ Fechner ἀναζῇ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Paulsen, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν βουλησιαρχικὴν περὶ ζωῆς ἀντίληψιν τοῦ Schopenhauer καὶ πρὸς τὸν μυστικισμὸν τοῦ μεσαίωνος. 'Ο Bergson καθιστᾷ κέντρον τῆς φιλοσοφίας του τὸ μυστικὸν βίωμα, τὴν ἐνόρασιν, καὶ πειράται νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου, εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ἀπολύτου μὲ τὴν βοήθειάν της. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον δ Keyserling καὶ ὁ Simmel, οἱ δποῖοι τελοῦν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Γάλλου φιλοσόφου. Δι' αὐτοῦ διεδόθη εἰς εὔρυτερα στρώματα ἡ ἐνόρασις ως πηγὴ γνώσεως ὅστερον ἀπὸ τὴν μακράν δεσποτεῖαν τῆς νοήσεως ως ἀποκλειστικοῦ μέσου γνώσεως. Οὕτω δ εἰκοστὸς αἰῶν ἔμφανίζεται ως ἀντίθεσις πρὸς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ εἰς τὸ πεδίον τῆς φιλοσοφίας. Τὰ πνεύματα τοῦ παρελθόντος ἀνίστανται εἰς νέαν ζωήν. 'Ο Ἰδεαλισμὸς καὶ ὁ μυστικισμὸς ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρίαν. 'Απὸ τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν τοῦ νεοκαντιανισμοῦ προχωροῦν εἰς τὴν συγκρότησιν μεταφυσικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ τώρα πλέον ἐπὶ τῇ βάσει κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν δεδομένων τῆς ἐπιστημονικῆς ἔμπειρίας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἰδεαλισμοῦ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος, ὅπως ὁ Volkelt. Παρ' αὐτὸν συνεργοῦν πρὸς ἀνάνεωσιν τοῦ Ἰδεαλισμοῦ ἐκείνου ὁ Wundt, ὁ Br. Bauch, ὁ Heimsoeth, δ Nicolai Hartmann. 'Εξ ἀλλού καὶ ἡ ἀξιολογικὴ φιλοσοφία, ὅπως διεμορφώθη ὑπὸ τοῦ Windelband καὶ τοῦ Münsterberg, ἀνασυνδέει ἐαυτὴν πρὸς τὸν Fichte καὶ τὸν "Ἐγελον. 'Η ἀναγέννησις αὗτη τοῦ Ἰδεαλισμοῦ χαρακτηρίζει τὰς μεταφυσικὰς προσπαθείας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως, τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀκόμη τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ὅρμωμένην φιλοσοφίαν τῶν χρόνων μας.

* * *

Οὕτω δ εἰκοστὸς αἰῶν ἔμφανίζεται ως μία ^{ΕΥΔΗΛΩΣΗ} νέα καὶ λαμπρὰ ἐπικύρωσις τῆς ὁρθότητος τῶν λόγων τοῦ Καν-

τίου: «"Οτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου θὰ παραιτηθῇ ποτε παντελῶς τῶν μεταφυσικῶν ἀναζητήσεων εἶναι τόσον ἀπίθανον δσον καὶ δτι, διὰ νὰ μὴ ἀναπνέωμεν συνεχῶς μολυσμένον ἀέρα, θὰ προτιμήσωμεν κάποτε νὰ σταματήσωμεν ἐντελῶς τὴν ἀναπνοήν». Ἡ γνῶσις ἡμῶν εἶναι ἀτελῆς. Ζητοῦμεν νὰ τὴν συμπληρώσωμεν, μὲ τὴν πεποίθησιν δτι εἶναι δυνατὸν νὰ παραγάγωμεν τὴν πραγματικότητα ἐκ μιᾶς ἔνιαίας ἀρχῆς καὶ νὰ κατανοήσωμεν οὕτω αὐτὴν. "Αλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη πρὸς συμπλήρωσιν τῆς γνῶσεως δὲν εἶναι τὸ μόνον ἐλατήριον, τὸ δποῖον ώθεῖ πρὸς τὴν μεταφυσικήν, πρὸς τὴν συγκρότησιν καθολικῆς περὶ κόσμου θεωρίας. Ἡ γνωστικὴ λειτουργία ἀποτελεῖ μίαν μόνον πλευράν τῆς φύσεώς μας. Παρ' αὐτὴν ύπάρχει δ συναίσθηματικὸς καὶ βουλητικὸς μας κόσμος, διὰ τοῦ δποίου λαμβάνομεν πεῖραν τῆς πραγματικότητος καθ' ὅλως διάφορον τρόπον. Ἡ φιλοσοφικὴ κοσμοθεωρία πηγάζει καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης, δπως ἵκανοποιήσωμεν καὶ τὴν πλευράν αὐτὴν τῆς φύσεώς μας. Καὶ ἡ ζωὴ προήγαγεν εἰς φῶς δύο μεγάλους κοσμοθεωριακοὺς τύπους, αἰωνίους καὶ συχνὰ ἐναλλασσομένους, διὰ τῆς ἴστορίας. Τὴν φυσιοκρατίαν, συνδεδεμένην συνήθως πρὸς τὴν ἀθεϊσμόν, καὶ τὸν ἰδεαλισμόν, συνδεδεμένον πρὸς τὸν πανθεϊσμὸν ἢ τὸν θεϊσμόν. "Ο ἰδεαλισμὸς εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ κοσμοθεωρία ὅλων σχεδὸν τῶν μεγάλων φιλοσόφων μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος. Συνεχίζεται κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ αὐτοῦ, ως λ.χ. ὑπὸ τοῦ Fechner, τοῦ Lotze, τοῦ Ed. von Hartmann, τοῦ Fouillée, τοῦ Lechalier κ.ἄ., ἀλλὰ ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τῶν στενῶν ἀκαδημαϊκῶν ὅρίων. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἀναφαίνεται πάλιν ἀφθονώτερος δ μεταφυσικὸς οὗτος ἰδεαλισμὸς, καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν τάξεων τῶν βιολόγων. Οὕτω δ εἰκοστὸς ἐγκαινιάζεται μὲ μίαν ἐπὶ τοῦ βιταλισμοῦ πρὸ πάντων στηριζόμενην μεταφυσικήν, τῆς ὁποίας κυριώτατος ἐκπρόσωπος ἀποβαίνει δ Bergson. Ἡ μεταφυσικὴ αὕτη εἶναι πνευματοκρατική, ἀναγνωρίζει δηλαδὴ ως ἔσχατον στοιχεῖον, ως πρώτην ἀρχὴν τῆς πραγματικότητος τὸ πνεῦμα.

Ἡ αὐτονόμησις τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἐμφάνισις τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀξιῶν, ἡ δύναμις τοῦ ἰδεαλιστι-

κοῦ παρελθόντος συμβάλλουν, ὅπως ἐκδηλωθῇ τὸ ἰδεαλιστικὸν τοῦτο πνεύμα εἰς τὴν φιλοσοφίαν καθόλου. Καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν τῶν νεοκαντιανῶν καὶ πρὸς τὸν θετικισμὸν ἐπιστρέφουν εἰς τὴν μεταφυσικήν. Ἡ νέα αὕτη μεταφυσικὴ ἀναγνώριζει πάλιν τὸ πνεύμα ως τὴν πρώτην ἀρχήν, ως τὴν καθ' αὐτὸν οὖσαν τοῦ παντός. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πνεύμα εἶναι τόσον νόησις ὅσον καὶ βουλησίς διακρίνεται καὶ ὁ νέος οὗτος ἰδεαλισμὸς εἰς νοησιαρχικὸν καὶ εἰς βουλησιαρχικὸν καὶ ἐμφανίζεται τὸ μὲν ως θεϊστικός, τὸ δὲ ως πανθεϊστικός, τὸ μὲν ως διαρχικός, τὸ δὲ ως μονιστικός.

* * *

Θὰ διαγράψωμεν ἐνταῦθα πρὸς πίστωσιν τῶν ἀνωτέρω εἰς τὰς γενικάς των γραμμάς τὰ φιλοσοφήματα μερικῶν ἐκ τῶν ἔκπροσώπων τῆς φιλοσοφίας τοῦ αἰῶνος μας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διακρίνομεν αὐτὰ εἰς φιλοσοφήματα ἀναγόμενα εἰς τὴν φύσιν, εἰς φιλοσοφήματα τοῦ μεταφυσικοῦ ἰδεαλισμοῦ, εἰς φιλοσοφήματα ἀναφερόμενα εἰς τὰ φαινόμενα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς φιλοσοφήματα ὅρμωμενα ἐκ τῆς λεγομένης φιλοσοφίας τῆς ζωῆς. Ἀρχίζομεν ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν τῶν κυριωτέρων ροπῶν, αἱ ὄποιαι διακρίνουν τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα καὶ αἱ ὄποιαι, ως στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης τῆς φύσεως, ἴδιᾳ τῆς βιολογίας, καταδεικνύουν σαφῶς τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος ἐπικρατούσας ἀντιλήψεις.

Πρὸιν ὅμως προβῶμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην θὰ ἥτοι ἵσως σκόπιμον νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ σχετικὰ πρὸς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξὺ φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ κοσμοθεωρίας. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι δὲν ὀδηγοῦν κατ' ἀνάγκην εἰς ύλοκρατικὴν κοσμοθεωρίαν. Τούναντίον, ως μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἱστορία καὶ τὸ παρόν, αἱ προύποθέσεις καὶ αἱ μέθοδοι τῶν ἐπιστημῶν τούτων δύνανται νὰ ἐναρμονισθοῦν πρὸς ἰδεαλιστικὰς ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητος. Ὁ ἴσχυρισμὸς δτὶ αἱ ἐπιστήμαι τῆς φύσεως τελοῦν

εἰς ἀναγκαίαν ἀντιθεσιν πρὸς τὴν Ἰδεαλιστικὴν φιλοσοφίαν ἢ τὴν θρησκείαν, μαρτυρεῖ ἀπλῶς ἄγνοιαν τῶν ἀρχῶν, ἐπὶ τῶν δόποιων στηρίζονται αἱ ἐπιστῆμαι αὗται. "Ηδη δὲ Πλάτων ἀποκρούει τὴν μομφὴν ὅτι ἀστρονομία καὶ φυσικὴ ὁδηγοῦν δῆθεν εἰς τὴν ἀθεῖαν. Καὶ αὐτὸς καὶ δὲ Ἀριστοτέλης ἔστηριξαν Ἰδεαλιστικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἐπὶ τῶν διδαγμάτων τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. 'Αλλ' ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως κατέστη συχνὰ ὑποπτος συνεπείᾳ θεωριῶν, αἱ δόποιαι ἔφερον φανταστικὸν χαρακτήρα ἢ ἥσαν ἐσφαλμέναι ἀπὸ ἐπόψεως φυσιογνωστικῆς. Τὸ δὲ οὐτεύθεν ὅμως συναχθὲν συμπέρασμα, κατὰ τὸ δόποιον ἡ φιλοσοφία αὕτη εἶναι κατ' ἀρχὴν σφαλερά καὶ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐμπειρίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἶναι βεβιασμένον καὶ ἀστοχον, ὅπως δὲν εὔσταθει καὶ ἡ δοξασία, κατὰ τὴν δόποιαν μόνον ὑλιστικὴ κοσμοθεωρία εἶναι συμβίβαστὴ πρὸς τὴν ἐμπειρίαν ταύτην. Ἡ πρόληψις αὕτη ὀφείλεται εἰς ψυχολογικὸν φαινόμενον, τὸ δόποιον ἀπαντῶμεν συχνὰ εἰς τὴν ἴστορίαν τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν. Τὰς ἔξαιρετικὰς δηλαδὴ ἐπιτυχίας ἐπιστήμης τινὸς ἀκολουθεῖ ὑπερτίμησις τῆς σημασίας των καὶ ἡ γενίκευσις τῆς μεθόδου, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς δόποιας ἥχθη αὕτη ἢ ἔκεινη ἡ ἐπὶ μέρους ἐπιστήμη εἰς τὰς ἐπιτυχίας ταύτας. Τοιοῦτόν τι συνέβη περὶ τὰς φυσικὰς τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἡ νέα, ἀκριβὴς μέθοδος, εἰς τὴν δόποιαν ὀφείλονται αἱ καταπληκτικαὶ ἀνακαλύψεις των, ἐπέδρασεν ἐφ' ὅλου τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος τῶν ἐπειτα αἰώνων. Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἀφορμηθεῖσαι ἀπὸ τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν φυσικὴν ἀνύψωσαν εἰς κεντρικὸν πρόβλημα τῆς ἐρεύνης των τὴν κίνησιν. Ἐκζητοῦν τοὺς νόμους τῆς κινήσεως καὶ διαβλέπουν τὴν ἀποστολήν των εἰς τὸν μαθηματικὸν καθορισμὸν τῶν σχέσεων τῶν σωμάτων πρὸς ἄλληλα, τὴν ποσοτικὴν μέτρησιν αὐτῶν. Ἀσχολοῦνται λοιπὸν περὶ τὴν μηχανικὴν νομοτέλειαν τῆς φύσεως. Διὰ τοῦ περιορισμοῦ τούτου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ποσοτικῶν μεγεθῶν καὶ τοῦ μαθηματικῶς μετρητοῦ ἐκβάλλεται ἀπὸ τὴν σφαῖραν αὐτῶν τὸ μεταφυσικὸν πρόβλημα περὶ τῆς οὐσίας τοῦ παντός, ἡ ζήτησις τῶν μυστηριωδῶν δυνάμεων, αἱ δόποιαι διέπουν τὴν κίνησιν καὶ τὴν μεταβο-

λήν, ἡ ἀναζήτησις σκοπῶν καὶ τελικῶν αἰτίων. Ἡ μηχανοκρατικὴ περὶ φύσεως ἀντίληψις ἐπιβάλλει αὐστηρῶς αἰτιώδη θεώρησιν αὐτῆς. Οὕτω ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη τῆς φύσεως συγκροτεῖ αὐστηρῶς καθωρισμένας ἀρχάς, ἐκ τῶν δποίων ἔξηγει τὴν φύσιν, ἐξαίρουσα, ώς εἴπομεν, τὴν ποσοτικὴν καὶ μαθηματικῶς προσδιόριστὴν πλευρὰν αὐτῆς. Διὸ ἐγκατέλιπε τὴν τελολογικὴν καὶ μεταφυσικὴν μέθοδον τῆς παλαιοτέρας ἐπιστήμης καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν μηχανοκρατικὴν ταύτην πλευράν. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον ὅτι ἡ περὶ φύσεως ἀντίληψις αὗτη ἔξεπήγασεν ἐξ ἴδιαζούσης τινὸς μεθόδου τῆς ἐρεύνης, ἡ δποία περιορίζει αὐτὴν ἐαυτὴν εἰς ὠρισμένα ὅρια ἀπορρέοντα ἐκ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Ἡ μέθοδος αὗτη δὲν φέρει κοσμοθεωριακὸν χαρακτήρα, εἶναι οὐδετέρα καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὴν κοσμοθεωρίαν. Δύναται λοιπὸν νὰ ἴσχῃ ἐντὸς τῶν ὅρων, τὰ δποία αὐτὴ ἴδια προδιέγραψε, χωρὶς νὰ ἀποκλείῃ κατ' ἀκολουθίαν τὸ δικαίωμα τῶν ἄλλων μεθόδων, αἱ δποίαι ὁρμῶνται ἀπὸ διαφόρων ἢ αὐτὴ ἐπόψεων. Δὲν συνδέεται κατ' ἀνάγκην καὶ ἐκ τῶν προτέρων πρὸς ὠρισμένην τινὰ ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, τὸν ύλισμὸν λ.χ., ἀλλὰ τούναντίον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνταχθῇ εἰς οἰονδήποτε ἴδεαλιστικὸν σύστημα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μεγάλοι ἐκπρόσωποι τῆς μεθόδου ταύτης συνεδύασαν πρὸς αὐτὴν ποικίλας κοσμοθεωρίας, θεῖστικὰς καὶ πανθεῖστικάς. Μόνον δσάκις παραβιάζονται τὰ ὅρια αὐτῆς, δσάκις τὸ σχετικὸν καὶ εἰς μίαν πλευρὰν τῆς φύσεως ἀναφερόμενον κῦρος αὐτῆς μεταβάλλεται εἰς ἀπόλυτον, τ.ξ. ὅταν τὴν ποσοτικὴν καὶ μηχανοκρατικὴν πλευρὰν τῆς φύσεως ἐπεκτείνουν εἰς δλας τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῆς, μόνον τότε ὑψοῦται ἡ κατὰ μηχανικὰ αἴτια ἔξηγησις τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς φύσεως εἰς ἀνάλογον ἔξηγησιν τοῦ κόσμου καὶ ἐρμηνείαν τῆς οὐσίας του. Ἀλλὰ κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην παύουν αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι νὰ εἶναι αὐστηρὰ ἐπιστήμη καὶ μεταπίπτουν εἰς φιλοσοφίαν τῆς φύσεως καὶ εἰς μεταφυσικήν. Τοιαύτη μεταφυσικὴ εἶναι δὲ ύλισμός. Ὁ ἴσχυρισμὸς διὰ τοῦτο ὅτι ἀποτελεῖ τὴν εἰδικῶς φυσιογνωστικὴν κοσμοθεωρίαν δὲν εὔσταθεῖ. Διότι, ώς γίνεται φανερὸν ἐξ ὅσων εἴπομεν, αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι δὲν ἀπαιτοῦν κατ' ἀνάγκην ύλοκρατικὴν ἔξηγησιν τῆς

πραγματικότητος. Διὰ τοῦτο καὶ ἔδημιουργήθησαν ἐπὶ τῇ βάσει φυσιογνωστικῶν ἐπόψεων διαφορώτατοι κοσμοθεωρίαι. Διὰ τοῦτο μέγα μέρος τῶν κρατίστων συγχρόνων ἐκπροσώπων τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως ἀποκρούει τὴν ἐπέκτασιν τῆς μηχανοκρατικῆς ἐκείνης μεθόδου εἰς ὅλας τὰς πλευρὰς τῆς πραγματικότητος ταύτης. Τοῦτο μαρτυροῦν δσα ἔξεθέσαμεν περὶ τῆς συγχρόνου φυσικῆς καὶ βιολογίας. Αἱ κατευθύνσεις, τὰς ὅποιας ἐμφανίζει ἡ σημερινὴ φιλοσοφία τῆς φύσεως ἐνισχύουν τὴν ὀρθότητα τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων.

* * *

Αἱ κατευθύνσεις αὗται δεικνύουν καὶ αὐταὶ τὴν συντελεσθεῖσαν τροπήν, ἐκπορεύονται τὸ μὲν ἀπὸ φυσιοδίφας, τὸ δὲ ἀπὸ φιλοσόφους καὶ στηρίζονται ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης τῆς φύσεως. Ἡ φιλοσοφία αὕτη διακρίνεται καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς δύο ροπάς, τὰς ὅποιας ἀπαντῶμεν ἥδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ μία εἶναι ἀτομοκρατικὴ καὶ μηχανοκρατικὴ, ἡ ἄλλη δυναμικὴ καὶ τελολογικὴ, Ἡ πρώτη ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Λεύκιππον καὶ τὸν Δημόκριτον, ἡ δευτέρα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ πρὸ πάντων τὸν Ἀριστοτέλην. Ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία τῆς φύσεως ἐπεκράτει ἀδιαταράκτως μέχρι τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅτε ἀνεφάνη αὔτοτελής περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφία. Βραδύτερον περιέλαβεν πάλιν δὲ Κάντιος εἰς τὴν φιλοσοφίαν ταύτην καὶ τὸν ὀργανικὸν κόσμον. Περιορίζεται δμως εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ἔξι ύποκειμένου ἀρχῶν, αἱ ὅποιαι ἰσχύουν διὰ πᾶσα ἐπιστήμην τῆς φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς περὶ γενικὰς ἔννοιας, ὡς εἶναι αἱ ἔννοιαι τῆς ὕλης, τῆς κινήσεως, τῆς δυνάμεως, καὶ καταντᾶ εἰς δυναμικὴν περὶ φύσεως ἀντίληψιν. Αὕτη εἶναι κατ' οὓσαν ἀλληλουχία καὶ ἀλληλεπιδρασις δυνάμεων. Ἐκ τῶν ἴδεων τούτων τοῦ Καντίου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τελολογικὰ τινὰ στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας του, ἔξεπήγασεν ἡ περὶ φύσεως φιλοσοφία τοῦ Schelling, ὁ δποῖος φαντάζεται τὸν κόσμον ὡς τεράστιον ὀργανισμὸν καὶ πειράται νὰ προσδιορίσῃ τὰς ἴδεας, αἱ ὅποιαι δροῦν λαν-

θανόντως ἐν αὐτῷ. Τὴν δλην φύσιν βλέπει ώς Ἱεραρχικῶς διατεταγμένον σύστημα σκοπῶν. Κατ' ἀνάλογον τρόπον ἔρμηνεύουν τὴν φύσιν καὶ οἱ Ρωμαντικοί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μηχανοκρατικὴν ἔρμηνείαν τῶν χρόνων τῆς Διαφωτίσεως. Καὶ ὁ Goethe συναισθάνεται αὐτὴν ώς φίλην, ώς Θεὸν - Φύσιν, ώς ἔνθεον καὶ ἔμψυχον ὅν. Ἀπὸ τῶν μέσων δμῶς τῷ αἰῶνις ἢ φιλοσοφίᾳ αὕτη, ἢ ὅποια εἶχεν εὗρει εύρεῖαν ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν φυσιοδιφῶν, ἀντικαθίσταται, ώς εἴδομεν, ἀπὸ τὴν μηχανοκρατικὴν, ἢ ὅποια ἐνίσχυσε καὶ τὸν ἀντιτελολογικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφανείσης δαρβινείου θεωρίας. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος παρατηρεῖται τροπὴ καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως, ἢ ὅποια ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τὰς νέας ἐπιδύψεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἴδεαλιστικῆς φιλοσοφίας. Ἡ σύγχρονος αὕτη φιλοσοφία τῆς φύσεως διακρίνεται διὰ τὴν μεθοδικότητα αὐτῆς, διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μεθόδων τῆς ἀκριβοῦς λεγομένης ἔρεύνης καὶ διὰ τὴν συσχέτισιν τοῦ ἀντικειμένου της καὶ πρὸς τὰ φαινόμενα τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς πραγματικότητος, καὶ ἀφορμάται μᾶλλον ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς συγγενείας παρὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ φύσεως καὶ πνεύματος. Τὸ ἔργον αὐτῆς εἶναι τριττόν. Πρῶτον ἐπεξεργάζεται τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας, τὰς ὅποιας χρησιμοποιοῦν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ὅποιαι ἢ ὅλη, τὸ ἄτομον, ἢ δύναμις, ἢ οὐσία, ἢ αἴτια, ὁ σκοπός, ὁ νόμος, ἢ κίνησις, ὁ χώρος, ὁ χρόνος, ἢ ζωή, ἢ ἔξελιξις. Δεύτερον ἐλέγχει τὰς μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ώς καὶ τὰς θεωρίας αὐτῶν. Τρίτον προσδιορίζει τὴν συμβολὴν τῆς ἔρεύνης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρὸς γνῶσιν τῆς πραγματικότητος καὶ τὴν σημασίαν τῶν πορισμάτων της πρὸς συμπλήρωσιν ἢ συγκρότησιν τῆς κοσμοθεωρίας. Περὶ τὰ ἔργα ταῦτα τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως ἀσχολοῦνται, ώς ὑπεδηλώθη, τόσον φιλόσοφοι ὅσον καὶ φυσιοδίφαι. Ἐκ τῶν φιλοσόφων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τοὺς Liebmann, Lotze, Fechner, Ed. von Hartmann, τῶν ὅποιων ἢ δρᾶσις συμπίπτει πρὸς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τοὺς Wundt, Lipps, Külpe, Riehl, Stumpf, Paulsen, οἱ δποῖοι ἀνήκουν καὶ εἰς τὸν εἰκοστόν. Κατὰ

τούς χρόνους μας είναι πολὺς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκπροσώπων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, οἱ δποῖοι ἀσχολοῦνται περὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρμηνείαν τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης τῆς φύσεως, τελοῦντες ἐν πολλοῖς καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ed. von Hartmann. Ὁ φιλόσοφος οὗτος συνδυάζει μηχανοκρατικὴν καὶ τελολογικὴν θεώρησιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς, μαρτυρεῖ πλουσίαν γνῶσιν τῶν βιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ προπαρεσκεύασε τὴν ἀναβίωσιν τοῦ βιταλισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους μας. Ἀναλογίας πρὸς τὰς ἵδεας του ἐμφανίζει ἦδη ὁ βοτανικὸς Reinke. Οὗτος, ἀφορμώμενος, ως εἴδομεν, ἀπὸ τὴν σκόπιμον καὶ ἔλλογον ἐνέργειαν τῶν «Ιθυνούσῶν δυνάμεων», καταντᾶ εἰς τὸ συμπέρασμα ὃτι ὁ ὄργανικὸς κόσμος ὀφελεῖ τὴν ὑπαρξίν του εἰς ὑπερβατικὸν νοῦν ἢ εἰς κοσμικὴν ψυχήν. Δὲν γνωρίζομεν βέβαια κατὰ ποῖον τρόπον ἔδημιούργησε τὰ ὄργανικὰ ὅντα ὁ κοσμικὸς οὗτος νοῦς. Ἄλλ' ἡ ἄρνησις αὐτοῦ ἔνεκα τῆς ἀγνοίας ἡμῶν ταύτης θὰ ὠμοίαζε πρὸς τὴν ἄρνησιν τῶν φαινομένων τῆς διαμορφώσεως τοῦ κρυστάλλου διὰ τὸν λόγον ὃτι ἀδυνατοῦμεν νὰ εἴπωμεν πῶς συντελεῖται τὸ θαῦμα τοῦτο. Τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τῆς ὑποθέσεως, κατὰ τὴν ὄποιαν ὁ ὄργανικὸς κόσμος ἐπλάσθη ὑπὸ προϋπάρχοντος νοῦ, ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὃτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἔξηγήσωμεν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου δύμας κέκτηται αὕτη τὸ πλεονέκτημα, ὃτι ἔξηγεῖ τὸν ἄπειρον ἀριθμὸν τῶν προβλημάτων τῆς ἐνοργάνου φύσεως. Ἀντιθέτως ἡ μηχανοκρατικὴ θεωρία καταλείπει ἄλυτα ὅλα ταῦτα τὰ προβλήματα. Ἡ τύχη δὲν δημιουργεῖ, καταστρέφει μόνον. Πλὴν τούτου ἡ θαυμαστὴ ἀρμονία τῆς φύσεως δύναται νὰ ἔξηγηθῇ μόνον διὰ τῆς παραδοχῆς σκοπῶν, οἱ ὄποιοι χρησιμοποιοῦν τοὺς φυσικοὺς νόμους ως μέσον πρὸς πραγματοποίησιν των. Οὕτω ὁλόκληρος ἡ φύσις ἐμφανίζεται ως δρῶσα κατὰ λόγον, ως ἀπορροὴ ὑπερτάτου τινὸς Λόγου ἦ, ἀν δεχθῶμεν αὐτὸν ως συνδεδεμένον μετὰ τῆς φύσεως καὶ ἐκ τῶν ἐνδον δρῶντα, ὁλόκληρος ἡ φύσις εἶναι ἔλλογος.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἀποδύεται καὶ ὁ Driesch εἰς τὸν ἀγῶνα του κατὰ τῆς μηχανοκρατίας. Τὰ πειράματά του κατέστησαν φανερὸν ὃτι ὁ ὄργανισμὸς καὶ τὰ φαινόμενά του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξηγηθούν διὰ

μόνων τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν νόμων. Διὰ τοῦτο προσ-
τρέχει δὲ περιφανῆς βιολόγος εἰς νέον, ἀνεξάρτητον αὐτῶν
παράγοντα, τὴν ἐντελέχειαν, ἡ ὅποια σημαίνει ίδιαν μορ-
φὴν αἴτιότητος, αἴτιότητα τῆς ὀλότητος. Ὁ δργανισμὸς
εἶναι διηρθρωμένη ὀλότης, πρὸς τὴν ὅποιαν οὔδεμίαν σχέ-
σιν ἔχουν οἱ μηχανικοὶ νόμοι τῆς φύσεως. Τὴν ἔννοιαν
ταύτην τῆς ὀλότητος ἐπεκτείνει ἔπειτα ὁ Driesch εἰς ὀλό-
κληρον τὴν φύσιν, εἰς τὴν συνέδησιν καὶ καθόλου εἰς τὸν
πνευματικὸν θίον. Ἐντεῦθεν ὀρμώμενος δὲν ἀποκλείει τέ-
λος τὴν δυνατότητα μιᾶς ὑπερπροσωπικῆς ὀλότητος, περι-
ληπτικῆς πασῶν τῶν ἐπὶ μέρους, ἐνὸς ὑπερπροσωπικοῦ
ψυχικοῦ παράγοντος δεσπόζοντος τῶν μορφῶν καὶ τῆς
ἔξελιξεώς των. Εἰς τὴν περὶ τοῦ πραγματικοῦ θεωρίαν
του, ἡ ὅποια εἶναι μεταφυσικὴ θεμελιωμένη ἐπὶ τῆς ἐπα-
γωγῆς, καταλήγει εἰς τὸν Θεόν ώς τὸ νοητῶς καὶ πραγ-
ματικῶς ἀπόλυτον. «‘Ως δὲ σπορεύει σκορπίζει εἰς τοὺς
ἄγρούς τοὺς σπόρους, οὕτω ἔσπειρε καὶ δημιουργῶν
Θεός τὴν ὄλην, προϊκίσας ἀμα αὐτὴν μὲ τὰς δυνάμεις
ἔκείνας, αἱ ὅποιαι διέπουν τὰς σχέσεις τῶν ύλικῶν φαι-
νομένων πρὸς ἄλληλα». Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν τοῦ Driesch,
ἐκκινήσασα ἀπὸ προβλήματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, κα-
τέληξεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πίστεως.

Εἰς συγγενῆ συμπεράσματα καταλήγει καὶ δὲ φιλόσοφος Becher. "Έχων ύπερ" δύψει φαινόμενά τινα συμβιώσεως φυτῶν καὶ ἐντόμων, τὰ δέ ποια μαρτυροῦν καταπληκτικὴν σκοπιμότητα, ἔξυπηρετοῦσαν δέχι αὐτὰ ταῦτα τὰ φιλοξενοῦμντα φυτά, ἀλλὰ τὰ ἔντομα ἢ παράσιτα ἐκεῖνα, καὶ δὴ ἐπὶ θυσίᾳ τοῦ ἔαυτοῦ των καὶ ἐνσαντίον τῆς καθολικῆς ὁρμῆς πρὸς αὐτοσυντηρησίαν, ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τοῦ δεδομένου τούτου τὴν ψυχοβιταλιστικήν του θεωρίαν. Συμφώνως πρὸς αὐτὴν ἡ σκοπιμότης αὕτη, τὴν δόποιαν οὕτε δὲ δαρβινισμὸς οὔτε δὲ λαμαρκισμὸς εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἔξηγήσῃ, μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν ὑπερκειμένης, εὑρυτέρας τινὸς ψυχικῆς δλότητος. Καὶ ἐπειδὴ ἡ σκόπιμος καὶ ἀνιδιοτελής αὕτη ἔξυπηρέτησις ἄλλων ὄντων ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν φυτῶν μέχρι τῶν ἀνωτάτων μορφῶν τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, συνάγει δὲ Becher ὅτι ὑπεράνω τοῦ ὅλου βασιλείου τῆς ζωῆς δρᾶ μέγας καὶ εὑρύτατος ὑπερατομικὸς παράγων,

ύπερατομική καὶ κατὰ σκοπούς δρῶσα δύναμις. Ἡ δύναμις ἡ τὸ ὅν τοῦτο κινεῖ τὰ ὄργανικὰ ὅντα εἰς ύπηρεσίας, εἰς τὰς ὁποίας οὐδέποτε θάξεθαναν ἐξ ίδιας πρωτοβουλίας.

Τὴν ἔννοιαν τῆς δλότητος θέτει ως βάσιν τῆς περὶ φύσεως φιλοσοφίας του καὶ ὁ O. Spann, ὁ ὄποιος ως ἀφετηρίαν τῆς φιλοσοφίας του καθόλου χρησιμοποιεῖ τὰ δεδομένα τῆς κοινωνιολογικῆς του ἐρεύνης. Μία ἀσίγητος φωνὴ τοῦ ἐνδομύχου κδσμού ψιθυρίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅτι τὴν φύσιν κυβερνοῦν πρωταρχικαὶ δυνάμεις, πρὸς τὰς ὁποίας αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν του συγγενῆ. Διὰ τοῦτο φύσις νεκρά, ἄψυχος καὶ ἄνευ τῆς πνοῆς τοῦ Θεοῦ εἶναι τόσον ἀντίθετος πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, ὃστε προτιμᾷ νὰ ζῇ οὗτος ύπό τὸ φῶς διπλῆς ἀληθείας παρὰ νὰ παραιτηθῇ ἐντελῶς τῆς ἐμψυχώσεως τῆς φύσεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον προσπαθεῖ ὁ Spann νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ἀληθινὴν ἔννοιαν τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν ταυτίζει πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐσωτερικότητος αὐτῆς. Τὴν ἔννοιαν ταύτην περὶ τῆς φύσεως ἀπαντῶμεν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τὸν χριστιανικὸν μεσαίωνα. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπανεισάγει αὐτὴν ἡ ιδεαλιστικὴ φιλοσοφία, ίδιας ὁ Fichte, ὁ "Ἐγελος καὶ ὁ Baader. "Αλλ'" ὁ πνευματικὸς λήθαργος, τὸν ὄποιον ἐπήγαγεν ἡ Διαφώτισις καὶ ὁ ύλισμός, κατέλαβεν ἐκ νέου τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος. Άι συνέπειαι ὅμως τῆς μηχανοκρατικῆς κοσμοθεωρίας ἐπιβάλλουν εἰς ἡμᾶς τὸ καθῆκον, δπως ἐργασθῶμεν πρὸς ἀνανέωσιν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης σοφίας τοῦ ιδεαλισμοῦ. Ἡ μηχανοκρατικὴ ἀντίληψις τῆς φύσεως καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνδεομένη ἀντίληψις περὶ ἐπιστήμης, ζωῆς καὶ πνεύματος εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ύπερνικηθῇ. Εἰς τὴν ἀτομοκρατικὴν ἐκδοχήν, ἡ ὄποια ἐξηγεῖ τὴν φύσιν ἐκ τῶν κάτω, δέον νὰ ἀντιτάξωμεν τὴν ἐκ τῆς ἔννοίας τῆς δλότητος δρμωμένην ἐξήγησιν αὐτῆς ἐκ τῶν ἀνω. Καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι ἄλλως ἐμφανίζεται ἡ φύσις θεωρούμενη ἐκ τῶν ἀνω καὶ ἄλλως ἐφ' ὃσον θεωροῦμεν αὐτὴν ἐκ τῶν κάτω, ἐκ τῶν μερῶν. Ἀκριβῶς δπως ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ συναρμολόγησις τοῦ βιολογικοῦ ὄργανισμοῦ ἐκ καθ' ἔκαστον μερῶν καὶ ἄλλο ἡ συνάρθρωσις αὐτοῦ ἐκ τῆς δλότητος, ἐκ τῆς ίδεας τοῦ δλού. Ὁλότης ὅμως σημαίγει ὅτι

τὸ θέτον ὑπάρχει πρὸ τοῦ τεθημένου, τὸ ὅλον τῆς φύσεως πρὸ τῶν μερῶν της. Ἡ ὄλότης εἶναι τὸ πρῶτον. Ἐξ αὐτῆς λοιπὸν ὀφείλομεν νὰ θεωρῶμεν τὴν φύσιν, ἢν θέλωμεν νὰ κατανοήσωμεν, νὰ ἐρμηνεύσωμεν αὐτήν. Διότι μόνον οὕτω συλλαμβάνομεν τὴν ἔσωτερην συνάρτησιν αὐτῆς. Ἀλλ ἡ ἐκδοχὴ αὕτη τῆς φύσεως ως ὄλότητος παρέχει τὸ δικαίωμα, ὅπως δεχθῶμεν ως ἔσχατον λόγον αὐτῆς αὐθύπαρκτόν τι ὅν, τὴν κοσμικὴν ψυχὴν ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ παντός. Πρὸς τοῦτο ὅμως δέον νὰ ἔξιθελισθῇ πρότερον ἡ μηχανοκρατικὴ ἔξήγησις τῆς φύσεως. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ Ἀριστοτέλους ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦτο διὰ τῆς τελολογικῆς ὁδοῦ ἥτο ἀνεπαρκής, ὅπως ἀνεπαρκής ἥτο καὶ ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος τοῦ Schelling καὶ τοῦ Ἐγέλου. Διότι αἱ ἐρμηνεῖαι αὕται δὲν ἀπαλλάσσουν ὅλως διόλου τὴν φύσιν μηχανοκρατικῶν ἰδιοτήτων. Διὸ ἡ μόνη ὑπολειπομένη ὁδὸς εἶναι ἡ ἴδεα τῆς ὄλότητος. Δι’ αὐτῆς ὁδηγούμεθα, ως εἴδομεν, εἰς τὴν ἀποδοχὴν κοσμικῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ ὅμως αὕτη δὲν εἶναι νόησις, ἀλλ ἀισθανόμενον, συναισθανόμενον καὶ βουλόμενον πνεῦμα. Διὰ τοῦτο διαισθανόμεθα αὐτὴν καὶ ἐντὸς ἡμῶν, ἢν ἀπαλλάξωμεν τὴν φύσιν ἡμῶν ἀπὸ τὴν μονομερῆ δουλείαν εἰς τὴν νόησιν. Λεπτομερεστέρα ἀνάλυσις τῆς ὄντολογίας τοῦ Spann θὰ καθίστα φανερὰν τὴν στενὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν περὶ ἴδεων θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος, ως καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νεοπλατωνικῶν καὶ τοῦ Αὔγουστίνου.

Ἐπὶ εὑρείας, πολυμεροῦς καὶ ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν πορισμάτων καὶ τῶν θεωριῶν τῆς νεωτέρας φυσικῆς καὶ βιολογίας στηρίζεται ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως, τὴν δποίαν ἐπιχειρεῖ ὁ φιλόσοφος Wenzl. Θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν παράθεσιν τῶν ἴδεων, τὰς δποίας ἀναπτύσσει εἰς τὴν «Μεταφυσικὴν τῆς συγχρόνου βιολογίας». Ἡ διαφορά, γράφει, μεταξὺ ζώσης καὶ νεκρᾶς φύσεως δύναται νὰ εἶναι ἡ φαίνομενικὴ καὶ ποσοτικὴ ἢ οὐσιώδης καὶ ποιοτικὴ. Ἐντεῦθεν ἀνακύπτει τὸ πρῶτον θεμελιώδες πρόβλημα τῆς βιολογίας, τὸ δποίον εὗρε τὴν ἔκφρασίν του εἰς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ μηχανοκρατίας καὶ βιταλισμοῦ. Εἶναι τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς φυσικὰ φαινόμενα καὶ ἡ βιολογία κλάδος τῆς φυσικῆς ἢ διέπεται ὁ ζῶν ὀργανισμὸς